

**Західноукраїнський національний університет
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету
Кафедра економіки, обліку та оподаткування ВННІЕ**

ТИХОНЕНКО Віталій Дмитрович

**НОРМАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ
/ REGULATORY AND INSTITUTIONAL SUPPORT OF ECONOMIC
ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES**

Спеціальність: 076 «Підприємництво та торгівля»

Кваліфікаційна робота

ТЕРНОПІЛЬ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВНИЙ ОБ’ЄКТ РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ	6
1.1. Поняття та види господарської діяльності: загальна характеристика	
1.2. Суб’єкти господарської діяльності: проблеми кваліфікації.....	13
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	21
2.1. Нормативне забезпечення господарської діяльності сучасний стан та вектори модернізації.....	21
2.2. Регулюючий вплив держави на господарську діяльність: інституційний підхід.....	32
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	46
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	55

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження різних аспектів господарської діяльності як основного об'єкту регуляторного впливу залишається актуальним, зважаючи на інституційне забезпечення ринків, розвиток економіки, пошук нових форм господарювання, які не відповідають законодавчим нормам.

Динамічність процесів, які останнім часом відбуваються у сферах підприємницької діяльності, розширення та ускладнення відносин між господарюючими суб'єктами вимагає системного вивчення, зокрема і організаційно-правових форм, в яких на сучасному етапі можуть створюватися і функціонувати такі суб'єкти, визначення тих вимог, які спрямовані на покращення загальної ситуації в сфері господарювання.

Актуалізується тема дослідження, тим, що в наукових та законодавчих колах сьогодні точаться гострі наукові дискусії між провідними представниками наук господарського та цивільного права. Наразі у ВРУ прийнято за основу із продовженням строку підготовки проєкт Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» 09.09.2021 р., яким передбачено не лише внесення змін до чинного Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України), але і визнання взагалі таким, що втратив чинність, Господарського кодексу України (надалі – ГК України). Такі тенденції щодо рекодифікації цивільного законодавства та декодифікації ГК України отримали неоднозначну оцінку, гостру критику та потребують висвітлення та оцінки в межах роботи.

Усе це свідчить також про наявність непередбачуваної та кардинально різної національної судової практики щодо наявності у «підприємства» статусу організаційно-правової форми юридичної особи та потребує комплексного врегулювання проблеми правового статусу підприємств, а

також майнової основи забезпечення господарської підприємницької діяльності.

Питанням регулювання господарської діяльності присвячено праці О. А. Колеснікова, О. В. Сергійка, О. Ф. Сафронової та ін. Вагомий внесок у формування теоретично-методологічних і практичних аспектів інституційно-нормативного регулювання господарської діяльності внесли такі провідні вчені, як: Д. В. Задихайло, В. К. Мамутов, О. П. Подцерковний, С. В. Глібо, В. А. Устименко, В. С. Щербина, О. М. Вінник, М. П. Лукінська .О. Барановський, З. Герасимчук, О. Дзюблюк, П. Єгорова, І. Камінська, М. Карлін, М. Козоріз, Н. Краснокутська, І. Луніна, Б. Луців, І. Лютий, С. Науменкова, Л. Пейкова, С. Рогачов, Е. Терещенко, Л. Федулова, В. Ходаківська, С. Шумська і багато інших.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є визначення комплексне дослідження механізму сучасного погляду на види господарювання юридичних осіб та їх зв'язок з видами інституційно-нормативного механізму забезпечення господарської діяльності в Україні в умовах сучасних ризиків.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі основні завдання:

- на підставі аналізу нормативних актів та науково-теоретичних розробок провідних фахівців з'ясувати поняття, ознаки та основні види господарської діяльності;
- висвітлити наукові та нормативні підходи до кваліфікації суб'єктів господарювання;
- надати характеристику чинного нормативно-правового забезпечення господарської діяльності та з'ясувати сучасні вектори модернізації;
- дослідити питання про межі втручання держави в господарську діяльність.

Об'єктом дослідження є державне регулювання господарської діяльності в умовах запровадження воєнного стану.

Предметом дослідження є інституційний та нормативно-правовий механізми державного регулювання господарської діяльності в Україні в умовах сучасних викликів.

Методи дослідження. При написанні роботи використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання.

Статистичну та інформаційну основу дослідження забезпечили національні та міжнародні нормативно-правові джерела, монографічні дослідження та наукові публікації провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, аналітична інформація, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна та практичне значення роботи визначається, перш за все тим, що у представленій магістерській роботі мультидисциплінарний підхід до висвітлення проблематики, з врахуванням останніх змін, внесених у спеціальне законодавство, та з врахуванням науково-теоретичних надбань провідних вчених.

Новизна одержаних результатів полягає у вирішенні актуальної наукової проблеми з розроблення теоретико-методологічних засад та концептуальних підходів щодо вдосконалення інституційного та нормативного забезпечення провадження господарської діяльності в умовах війни.

Апробація результатів. Отримані результати дослідження були представлені на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Управління розвитком соціально-економічних систем» (м. Харків, 21-22 березня 2024 р.).

Структура роботи обумовлена метою, завданнями, об'єктом й предметом магістерського дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури (41 джерело). Основний зміст роботи викладено на 46 сторінках друкованого тексту, в тому числі 1 таблиця.

РОЗДІЛ 1

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВНИЙ ОБ'ЄКТ РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ

1.1. Поняття та види господарської діяльності: загальна характеристика

Вирішальним кроком у модернізації сучасного господарського законодавства є чітке окреслення предмета його регулювання – господарської діяльності. В зв'язку із цим, вихідними положеннями для дослідження окресленої проблематики є визначення поняття господарської діяльності, встановлення її взаємозв'язку з господарською правосуб'єктністю юридичних осіб та фізичних осіб підприємців (надалі - ФОП), а також цивільною правосуб'єктністю цих учасників правових відносин.

Нормативне визначення поняття «господарська діяльність» представлено у ч. 1 ст. 3 ГК України: «..... під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність...» [1].

Таким чином, буквальне розуміння цього законодавчого терміну має охоплювати такі ознаки як:

- 1) вчинення відповідних активних дій суб'єктами господарювання;
- 2) сферою їх діяльності є суспільне виробництво, що спрямоване на виготовлення та реалізацію результатів діяльності, що мають цінову визначеність.

Доктринальними ознаками господарської діяльності, які визначаються в науковій літературі, а саме сформульовані К. Макутовим є:

- а) її здійснення у сфері суспільного виробництва, а не у сфері особистого споживання;

б) суспільне виробництво знаходить своє відображення у використанні майна або майнових прав;

в) діяльність організовує виробництво.

Таким чином, спрощене розуміння господарської діяльності зводиться до того, що вона є організаційно-майновою діяльністю [2, с. 13].

В. С. Мілаш, визначаючи специфіку господарської діяльності, звертає увагу на такі елементи як:

1) сфера її здійснення (сфера суспільного виробництва);

2) зміст (виробництво суспільних благ, що мають мінову та споживчу вартість, для задоволення потреб інших учасників господарських відносин та реалізація цих благ у товарній формі на іншій еквівалент);

3) суб'єкти, які її здійснюють (ними є суб'єкти господарювання);

4) інтереси, які виникають та мають бути реалізовані під час її здійснення (приватні інтереси в одержанні прибутку та/або досягненні інших соціально-економічних результатів, які є об'єктами як приватних, так і публічних інтересів) [3, с. 57].

Законодавче визначення господарської діяльності спирається на напрацювання економічної науки, зокрема, розуміння економічної діяльності як господарської та негосподарської.

Тим самим, виникає проблема розмежування господарських відносин та цивільних відносин, особливо з огляду на різні критерії віднесення відносин до тієї чи іншої галузі права.

Так, основним критерієм віднесення відносин до господарських є господарська діяльність (ч. 1 ст. 1 ГК України), натомість критерієм цивільних відносин є особисті немайнові та немайнові відносини (ч. 1 ст. 1 ЦК України), тобто йдеться про зовсім різні площини розуміння фактичних правових відносин.

Аналіз положень ч. 4 ст. 3 ГК України дає підстави виділити види відносин, які охоплюються поняттям «господарська діяльність», зокрема:

- господарсько-виробничі (майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності);
- організаційно-господарські (відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю);
- внутрішньогосподарські відносини (відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами) (ч. 4-7 ст. 3 ГК України).

Таким чином, виникає питання щодо меж поняття господарської діяльності у загальному визначенні та у визначеннях видів господарських відносин.

З цього приводу доцільно зазначити про існування неоднозначних підходів до вирішення цього питання, як в науково-теоретичній площині, так і в судовій практиці. Незважаючи на сформований в науці доктринальний підхід, судова практика визнає негосподарюючих суб'єктів, аналізуючи їх господарську діяльність. Так, відповідно до постанови Вищого господарського суду України 28 квітня 2009 р. № 13/178 суд встановив, що відповідно до абзацу 2 ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація (підкреслення – суду), таким чином, спірні відносини склалися між профспілкою (позивачем), як негосподарюючого суб'єкта, та суб'єктом господарювання (відповідача).

З цього приводу В. Кочин заявляє, що така позиція є помилковою, оскільки у такому випадку господарська діяльність визначається, виходячи з виду юридичної особи, далі ототожнюється з підприємницькою, проте остання є лише видом господарювання. Аргументами на користь такої позиції, на наш погляд, має стати те, що згідно до ч. 2 ст. 3 ГК України основними ознаками господарської діяльності є:

а) для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом;

б) без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Відповідно, висновок, до якого дійшов суд, спричинений не лише ототожненням господарювання з підприємництвом, а й підходом до статутної діяльності юридичної особи як спеціальної, навіть виняткової [4, с. 141].

Дійсно, господарсько-правова доктрина (визначаючи господарську компетенцію суб'єкта господарювання), а також цивілістична доктрина (визначаючи цивільну правосуб'єктність юридичних осіб) переважно визначають права та обов'язки юридичних осіб як виключні щодо діяльності, спрямованої на отримання та розподіл прибутку. Однак, сучасний економічний розвиток вказує на можливість здійснення одночасно як підприємницької, так і непідприємницької діяльності у вигляді основної та додаткової відповідно. Тим самим, господарсько-правове регулювання має здійснюватися не щодо всієї діяльності, а окремих її складових.

Відповідно до ч. 2 ст. 12 ГК України основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є:

- державне замовлення;
- ліцензування,
- патентування і квотування;
- технічне регулювання; з
- застосування нормативів та лімітів;
- регулювання цін і тарифів;
- надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
- надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [1].

Тим самим, названі засоби можуть застосовуватися як до підприємницької, так і до некомерційної господарської діяльності. Однак, попри достатню кількість регулюючих актів щодо підприємництва (навіть в

умовах дерегулювання економіки) державний вплив на так званий «третій сектор» є порівняно невеликий.

Відповідно до ст. 42 ГК України «... підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку...» [1].

Господарсько-правове регулювання підприємництва спрямоване на встановлення його організаційних форм підприємництва, визначення права найму працівників і соціальні гарантії щодо використання їх праці, формулювання загальних гарантій прав підприємців, їх державну підтримку, відповідальність суб'єктів підприємництва тощо.

У свою чергу, ч. 1. ст. 52 ГК України некомерційне господарювання визначається як самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Правове регулювання некомерційного господарювання обмежується лише вказівкою на організаційні форми здійснення некомерційної господарської діяльності, а також регулювання некомерційної господарської діяльності.

Слід зауважити, що підприємницька та некомерційна господарська діяльність має відповідні організаційні форми, про що йдеться у статтях 45, 53 ГК України, проте ці форми визначаються як будь-які.

Як зазначає В. Кочин, сьогодні майже аксіоматично сприймається положення, що підприємницька господарська діяльність здійснюється у формі підприємницьких товариств та підприємств, а некомерційна – непідприємницьких товариств.

Натомість, ст. 62 ГК України визначає підприємство як організаційну форма господарювання, тому підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності (єдиним законодавчо визначеним видом є комунальне некомерційне

підприємство). У свою чергу, останні дослідження підтверджують позицію, що підприємство не є формою некомерційної діяльності.

Враховуючи науковий інтерес до проблематики кваліфікації господарської діяльності, доцільно зупинитись на характеристиці такого елемента у визначенні виду господарської діяльності – власне діяльність, чи організаційно-правова чи вид юридичної особи. Опосередкована відповідь на це питання міститься у судовій практиці, зокрема п. 15 Інформаційного листа від 07.04.2008 № 01-8/211 Вищого господарського суду України [5] дає відповідь на запитання: «Як співвідносяться поняття «підприємницькі товариства» та «непідприємницькі товариства», наведені у ЦК України, з поняттями «комерційні підприємства» та «некомерційні підприємства». Чи є вони тотожними?». Як результат, на думку суду поняття «комерційні підприємства» та «некомерційні підприємства» не є тотожними поняттям «підприємницькі товариства» та «непідприємницькі товариства» на основі ознаки мети та можливості розподілу прибутку між засновниками. Тим самим, неможливо встановити обов'язкову форму юридичної особи відповідно до тієї чи іншої форм господарської діяльності.

ЦК України, визначаючи підприємницькі та непідприємницькі товариства (ст. ст. 84-85) визначає критерії такого поділу – можливість розподілу прибутку між учасниками. Тим самим, передумовою для створення підприємницького товариства є підприємницький інтерес засновників, а непідприємницького – непідприємницький. При цьому, останні товариства наділяються можливістю здійснення підприємницької діяльності (ст. 86 ЦК України), чим піддається сумніву категорична необхідність здійснення господарської діяльності у тій чи іншій організаційно-правовій формі (звичайно, не ведучи мову про ліцензійні умови такої діяльності). Ілюстрацією такого стану речей є створення бірж як акціонерних товариств, що здійснюють некомерційну діяльність.

Така неоднозначність має прямі наслідки у непослідовному правовому регулюванні. Наприклад, звернемо увагу на ст. 167 ГК України, що регулює

зміст корпоративних прав та корпоративних відносин. Так, корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації (тобто суб'єкта господарювання – прим. В. К.), що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Буквальне тлумачення названої норми може спричинити наділення корпоративними правами непідприємницькі товариства, адже йдеться про господарську організацію у розумінні ст. 55 ГК України. Звісно, вказівка на право отримання дивідендів виключає такий варіант, однак слід передбачати можливість неправосудної практики для ефективного правового регулювання.

Таким чином, аналіз законодавства та наукових підходів до господарської діяльності надає можливість зробити такі висновки.

По-перше, ГК України має на меті регулювання господарської діяльності суб'єктів господарювання, тобто їх діяльності щодо створення економічного результату, що має вартісний характер та спрямований на забезпечення існування відповідного ринку.

По-друге, поділ господарювання на підприємництво та некомерційну діяльність потребує певного перегляду, зважаючи на характер такої діяльності, а не на організаційно-правову форму суб'єкта господарювання.

По-третє, існує необхідність окреслення загальних принципів регулювання некомерційної діяльності, зважаючи на сучасні економічні відносини в державі.

На тлі триваючої дискусії між представниками науки господарського та цивільного права, вважаємо, що основним напрямом модернізації правового регулювання господарської діяльності, має стати розуміння господарювання не лише як підприємництва, зменшення кількості регулюючих актів, а також розмежування господарсько правового та цивільно-правового регулювання статусу учасників правових відносин. Принциповою засадою цього процесу

має бути визначення організаційно-правової форми господарювання (предмет дослідження у підрозділі 1.2. роботи), як господарсько-правової категорії, та організаційно-правової форми юридичних осіб, як цивільно-правової категорії з неможливістю їх законодавчого ототожнення.

1.2. Суб'єкти господарської діяльності: проблеми кваліфікації

Вагомим елементом характеристики господарської діяльності та її видів є суб'єкти господарювання.

Відповідно до ч. 1-2 ст. 55 ГК України: «... суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством...» [1].

До таких суб'єктів законодавство відносить:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Таким чином, будь-яка юридична особа, відповідно до названої статті ГК України, є господарюючим суб'єктом. Проте, у цьому ж Кодексі вживається поняття «негосподарюючий суб'єкт» (статті 3, 175, 179, 256), до яких відносяться окремі юридичні особи. Цей законодавчий підхід породжує наукову дискусію щодо господарюючих та негосподарюючих суб'єктів, яка, на нашу думку, вирішується досить вдало В. М. Пашковим, який характеризує негосподарюючі суб'єкти через визначення їх як суб'єктів публічного права,

зокрема, юридичних осіб, що фінансуються з бюджету, основною ознакою якої є публічна функція, діяльність якої при виконанні своєї основної діяльності, у тому числі шляхом надання державних послуг, спрямована на створення та підтримку необхідних матеріально-технічних умов її функціонування, що здійснюється за або без участі суб'єктів господарювання і є його господарчим забезпеченням [6, с. 133].

З огляду на предмет дослідження, вважаємо за потрібне більш детально зупинитись на характеристиці поняття «суб'єкт господарювання», зміст якого в наукових працях досліджує низка провідних вчених господарників та цивілістів. Проблема чіткого визначення поняття «суб'єкт господарського права», безперечно, існує, й окреслюється вона саме теоретичною невизначеністю, а інколи суперечливістю в розумінні господарського права та його місця серед галузей права правової системи України взагалі.

Найбільшу й найважливішу для господарської діяльності групу суб'єктів становлять суб'єкти господарювання. Легальна дефініція поняття «суб'єкт господарського права» відсутня в ГК України. Водночас господарське законодавство України оперує декількома поняттями, які тим або іншим чином пов'язані з категорією «суб'єкт господарського права».

До таких понять, зокрема, належать: суб'єкт господарювання, учасник господарських відносин та суб'єкт господарської діяльності.

Очевидно, що всі ці поняття не є синонімами і їх зміст не потрібно ототожнювати. Як зазначалось вище, у ст. 55 ГК України встановлено, хто є суб'єктом господарювання.

З представленого вище визначення випливає, що такі категорії, як «учасник господарських відносин» та «суб'єкт господарської діяльності», повністю охоплені поняттям «суб'єкт господарювання».

У свою чергу, за характером та цілями господарської діяльності суб'єктів господарювання прийнято поділяти на:

1) суб'єкти, які безпосередньо здійснюють господарську діяльність. До них належать: індивідуальні підприємці; підприємства; інші господарські

організації (банки, біржі, страхові компанії, інвестиційні фонди й компанії, промислово-фінансові групи, холдингові компанії); негосподарські організації, коли вони вступають у господарські відносини для виконання своїх цілей і завдань;

2) суб'єкти, які здійснюють управління господарською діяльністю. До них належать: державні органи господарського управління; державні та комунальні господарські об'єднання; галузеві міністерства й відомства; господарські відділи органів місцевого самоврядування. Поряд з цим, законодавець виокремлює категорію суб'єктів господарського права, які мають назву «учасники відносин у сфері господарювання». Так, відповідно до ст. 2 ГК України, учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Аналіз даної норми ГК України дає підстави говорити про те, що врегульовані господарським правом відносини існують не тільки між суб'єктами господарювання, які, на нашу думку, є основним суб'єктом у господарському праві, а й за участю інших осіб, не характерних для суб'єктного складу господарських правовідносин, при цьому господарське право активно впливає на поведінку останніх з метою забезпечення єдиного господарського порядку.

Наявність у осіб, що не є суб'єктами господарювання, певної окремої частини прав та обов'язків господарсько-правового характеру, які виникають таким чином у межах господарсько-правового регулювання, дають усі підстави визначати їх як суб'єктів господарського права за умови дотримання встановлених законом критеріїв та умов.

Думки вчених, які досліджують теоретичну матерію господарського права, також відрізняються в підходах до розуміння поняття «суб'єкт господарського права».

Так, І.В. Булгакова зазначає, що суб'єктами господарювання є особи або об'єднання осіб, які здійснюють господарську діяльність, мають необхідне для цього майно, закріплене за ними на відповідній правовій підставі, та володіють господарською правосуб'єктністю [7, с. 30].

Очевидно, що таке визначення не є повним і не включає повний спектр учасників відносин у сфері господарювання, які можуть входити до складу суб'єктів господарського права. Більше того, з наведеного визначення І.В. Булгакової можна зробити висновок, що до складу суб'єктів господарського права входять і всі без винятку фізичні особи, що не відповідає предметним характеристикам господарського права та визначеним статтею 2 ГК України умовам.

В.С. Щербина вказує на те, що суб'єкти господарського права – це учасники відносин у сфері господарювання, які організують і здійснюють господарську діяльність, реалізуючи при цьому свою господарську компетенцію, або споживають результати такої діяльності [8, с. 85].

Таке визначення, на нашу думку, є найбільш вдалим, але також є недостатньо точним, оскільки не всі суб'єкти господарського права можуть здійснювати господарську діяльність і одночасно організовувати її, а можуть просто виступати засновниками суб'єктів господарювання чи здійснювати щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Аналізуючи організаційну структуру економічного регулювання діяльності суб'єктів підприємництва, У. Ковалишин сформулював наступне визначення суб'єкта господарювання з урахуванням розподілу господарської діяльності на комерційну і некомерційну: «суб'єктами господарювання є власники майна і наділені майном учасники економічних відносин різних форм власності та організаційно-правових форм, які здійснюють господарську

діяльність і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна з метою отримання вигоди або проведення суспільно корисної діяльності» [9, с. 70].

Мамутов В.К. взагалі розглядає поняття «суб'єкт господарювання», «суб'єкт господарської діяльності», «господарюючий суб'єкт», «господарююча організація» як синоніми, які дають можливість використовувати інші поняття для визначення суб'єкта господарювання [2, с. 273]. Такий підхід може призвести до суттєвих правових прогалин, адже в такому випадку кожен, чи то законодавець, чи науковець може вкладати в наведені поняття різний юридичний зміст, що в цілому може порушити особливий статус суб'єкта господарювання в господарських відносинах.

Чаплигін К.М. дотримується думки, що поняття суб'єкта господарювання обґрунтоване теорією господарювання, яка виходить з того, що суб'єктами господарювання є організації, які на основі відокремленого майна в межах своєї господарської компетенції безпосередньо здійснюють господарську діяльність і використовують її результати або управлінську діяльність в економіці. [10, с. 51].

У зв'язку з цим вважаємо за потрібне дослідити, як дане поняття закріплене в чинному законодавстві нашої держави. При цьому найбільшу увагу звертаємо на визначення поняття «суб'єкта господарювання», що міститься в ГК України, Законі України «Про захист економічної конкуренції». Названі нормативні акти охоплюють визначення поняття «суб'єкт господарювання» з урахуванням певних властивостей правовідносин, які вони регулюють.

У Законі України «Про захист економічної конкуренції» (ст. 1), суб'єктом господарювання є юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності чи фізична особа, що здійснює діяльність із виробництва, реалізації, придбання товарів, іншу господарську діяльність, у тому числі яка здійснює контроль над іншою юридичною чи фізичною

особою; група суб'єктів господарювання, якщо один або декілька з них здійснюють контроль над іншими.

Суб'єктами господарювання визнаються також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також органи адміністративно-господарського управління та контролю в частині їх діяльності з виробництва, реалізації, придбання товарів чи іншої господарської діяльності. Господарською діяльністю не вважається діяльність фізичної особи з придбання товарів народного споживання для кінцевого споживання [11].

Так, дане в Законі України «Про захист економічної конкуренції» визначення суб'єкта господарювання, на нашу думку, видається не зовсім коректним з урахуванням позиції, висловленої законодавцем в частині 1 статті 8 ГК України, де прямо визначено, що держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування не є суб'єктами господарювання [11]. Це також пояснюється тим, що першочерговими завданнями органів державної влади є забезпечення існування досконалого економічного середовища і відповідного правового закріплення в сфері господарювання, що в сукупності створить передумови для плідного функціонування суб'єктів господарювання.

Враховуючи, що в різних законодавчих актах, зокрема в Законі України «Про захист економічної конкуренції» та Законі України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», надаються дещо відмінні визначення понять суб'єктів господарювання, виникає необхідність їх приведення у відповідність до визначення, наданого ГК України.

За своїми ознаками і властивостями суб'єкти господарювання в Україні відрізняються від розуміння «суб'єкт господарювання» в зарубіжних (європейських) країнах. Але, спільними характерними рисами для суб'єктів господарювання ЄС і України можна назвати факт державної реєстрації та здійснення комерційної діяльності, які все ж не дають можливість однозначно визначити їх як однорідні поняття.

Суб'єктами господарювання у праві ЄС є суб'єкти цивільного чи комерційного права, які створені і зареєстровані відповідно до права держави заснування, які мають певну організаційно-правову форму та мету одержання прибутку. Але не треба забувати, що дане визначення є загальним і здебільшого містить уточнення в законодавстві держав-членів ЄС, оскільки кожна держава має свої характерні особливості, які не притаманні іншим [12с. 74].

Представлений огляд науково-теоретичних поглядів щодо розмежування категорій «суб'єкт господарювання» та «суб'єкт господарського права» дає підстави сформулювати певні висновки.

По-перше, в українській доктрині та українському законодавстві не існує поки що єдиних підходів до визначення поняття суб'єкта господарського права. Важливо, що в ГК України поняття суб'єкта господарювання випливає з можливості бути учасником господарсько-правових відносин, а не від наявності статусу юридичної особи, що на нашу думку, є повністю обґрунтованим, адже має своє відображення в національному законодавстві і законодавстві зарубіжних країн.

По-друге, у законодавстві України присутня велика кількість термінології, яка має стосунок до суб'єктного складу господарських правовідносин (суб'єкт господарської діяльності, суб'єкт господарювання, учасник господарських відносин, учасник відносин у сфері господарювання), однак унаслідок її невизначеності та багатоманітності створюються додаткові перешкоди у виробленні єдиного підходу до розуміння змісту поняття «суб'єкт господарського права».

По-третє, на нашу думку, можна навести таке визначення поняття: суб'єкти господарського права — це учасники відносин у сфері господарювання, тобто суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них

організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності, які організовують та/або здійснюють господарську діяльність, реалізуючи при цьому свою господарську компетенцію, або споживають результати такої діяльності та наділені господарською правосуб'єктністю відповідно до закону.

По-четверте, в науці і в законодавстві нашої держави існує багато визначень понять суб'єкта господарювання, які по-різному розкривають його сутність.

Про наявність непередбачуваної та кардинально різної національної судової практики щодо наявності у «підприємства» статусу організаційно-правової форми юридичної особи, на думку цивілістів, потребує невідкладного унормування. Неоднозначність наукових поглядів на проблематику кваліфікації різних суб'єктів господарювання наразі підтверджується тим фактом, що і у ВРУ прийнято за основу із продовженням строку підготовки проєкт Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» 09.09.2021 р. [13], яким передбачено не лише внесення змін до чинного ЦК України, але і визнання таким, що втратив чинність, ГК України. Такі тенденції щодо рекодифікації цивільного законодавства та декодифікації ГК України отримують гостру критику з боку представників науки господарського права.

РОЗДІЛ 2.

НОРМАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

2.1. Нормативне забезпечення господарської діяльності сучасний стан та вектори модернізації

Під правовим забезпеченням господарської діяльності розуміється комплекс юридичних норм, закріплених у Конституції України, законодавчих, нормативно-правових актах і актах індивідуального характеру, які встановлюють правила поведінки суб'єктів господарювання при здійсненні ними господарської діяльності, а також визначають міру відповідальності за порушення цих правил.

Застосуванню будь-яких форм, засобів, методів державного регулювання господарської діяльності завжди передують нормативно-правова основа, тому не випадково правовий механізм є базовим та фундаментальним сегментом загального механізму державного регулювання. Визначальне місце правового механізму обумовлено тим фактом, що упорядкування суспільних відносин у певних сферах відбувається за допомогою права та інших юридичних засобів шляхом їх унормування, створення нормативного підґрунтя для нормального функціонування.

Нормативне забезпечення, як правило, трактують як сукупність нормативно-правових актів, що регулюють певні суспільні відносини. Такий підхід, на нашу думку, є досить вузьким. Адже термін «правовий механізм» має ні тільки широке використання в різних галузевих науках, в першу чергу теорії права та теорії управління, але і є майже незамінним для розуміння механізму державного регулювання господарської діяльності. Враховуючи об'єкт та предмет дослідження, певний науковий інтерес становить аналіз змісту категорії «механізм правового регулювання» та його зв'язок із

суміжною категорією «правовий механізм». Вбачається, що в межах дослідження доцільно дослідити наукові погляди щодо визначення поняття «механізм правового регулювання» (таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.

Систематизація наукових підходів дефініції поняття
«механізм правового регулювання»*

Автор	Дефініція поняття
Кельман М. С., Мурашин О. Г. [79]	Механізм правового регулювання - єдина система правових засобів, за допомогою яких здійснюється результативне правове впорядкування суспільних відносин та подолання перепон, які стоять на шляху задоволення інтересів суб'єктів права.
Скакун О.Ф. [61]	Механізм правового регулювання - це узятя в єдності система правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сущим»).
Ткаченко В.Д., Ручкін Є.Б. [77]	Механізм правового регулювання- система послідовно організованих юридичних засобів (явищ, за допомогою яких досягаються цілі правового регулювання).
Козюбра М.І. [78]	Механізм правового регулювання - логічно узгоджена, динамічна система уніфікованих юридичних засобів і способів, необхідних й достатніх для забезпечення результативного правового регулювання суспільних відносин.
Ведерніков Ю.А., Грекул В.С. [79]	Механізм правового регулювання – це взята в сукупності система правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин.
Рабінович П.М. [80]	Механізм правового регулювання – це система всіх державно-правових (юридичних) засобів, за допомогою яких держава здійснює владний вплив на суспільні відносини.
Горова О.Б. [81]	Механізм правового регулювання – це сукупність правових засобів, узятя в єдності, за допомогою яких держава здійснює правовий вплив на конкретні суспільні відносини з метою їх упорядкування та розвитку.
Погрібний І.М. [82]	Механізм правового регулювання – це система всіх державно-правових (юридичних) засобів, за допомогою яких забезпечується упорядкованість суспільних відносин.
Тополевський Р.Б., Федіна Н. В. [83]	Механізм правового регулювання – комплекс правових форм, правових способів та правових засобів через взаємодію яких нормативне регулювання поведінки особи переводиться в саму поведінку, в реальні суспільні відносини, забезпечуються законні інтереси суб'єктів правовідносин, словом можлива та необхідна поведінка суб'єкта правовідносин втілюється в реальність
Сухонос В.В. [84]	Механізм правового регулювання – це система організованих найбільш послідовним способом правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання.
Стрельбицька Л.М. [85]	Механізм правового регулювання – це цілісна система правових засобів, методів, способів, за допомогою яких здійснюється правове упорядкування суспільних відносин.

* Складено автором

Порівняльний аналіз, представлених у таблиці 2.1. авторських дефініцій трактування змісту категорії «механізм правового регулювання», що

запропоновані провідними вітчизняними вченими у царині юриспруденції, дають підстави стверджувати про відсутність уніфікованого розуміння його змісту в сучасній науці. Натомість існує низка спільних ознак даного механізму, які відзначають майже усі науковці, а саме – це система (комплекс) правових засобів, форм та способів, за допомогою яких врегульовуються певні суспільні відносини.

Теза більшості дослідників, які визначають правовий механізм як невід’ємну складову механізму державного регулювання, і які тлумачать зміст правового механізму як сукупність нормативно-правових актів, що регулюють певні суспільні відносини, має право на існування. На нашу думку, дія правового механізму забезпечується комплексом правового інструментарію - норм права, що регулюють діяльність шляхом реалізації нормативно-правових актів різної юридичної сили. Функціонування ефективного механізму державного регулювання господарської діяльності в правовому режимі можливо лише за умови створення модерного правового механізму, створення сучасної, такої, що відповідає положенням директив ЄС, світовим практикам регулювання.

Вагомим чинником впливу на якість нормативно-інституційного забезпечення має вплив норм права, які містяться у нормативно-правових актах.

На необхідності створення цілісного функціонально органічного правового механізму неодноразово наголошував проф. Д. Задихайло, який стверджує, що «макроекономічна політика держави є найбільш складною та відповідальною частиною її економічної політики, і відповідно вимагає створення чіткого та цілісного правового механізму її реалізації. Сучасна макроекономічна політика є мистецтвом комбінування та оптимізації засобів щонайменше фінансової монетарної політики і це власне і є одним із вагомих чинників необхідності чіткого та цілісного правового механізму. В той же час стан законодавчої урегульованості функціонування відповідного механізму залишається на рівні, що абсолютно не відповідає сучасним вимогам» [14, с.

133]. В подальшому, вчений констатує відсутність у чинному законодавстві України цілісного механізму державного регулювання ринкових економічних відносин.

Аналіз сучасного нормативно-правового забезпечення господарської діяльності дає нам підстави для більш оптимістичної оціни рівня та якості процесів унормування як діяльності з надання фінансових послуг, так і державного регулювання фінансового ринку.

Модернізація нормативно-правового забезпечення господарської діяльності є характерною рисою сучасного етапу реформування ринку фінансових послуг. Незважаючи на повномасштабну війну в Україні, оновлення нормативно-правової бази, що регулює господарську діяльність демонструє свою ефективність.

Стабільність, законність та ефективність управлінського процесу в економічній сфері, на думку В. Нагребельного, забезпечується високим ступенем правової регламентації. Водночас, дослідник зауважує, що «не існує одnobічної залежності між державним регулюванням і державним управлінням та правом: що якісніше функціонує управлінський процес, то ефективнішим є власне юридичний механізм державного управління та державного регулювання. Таким чином, у забезпеченні правом належного рівня урегульованості суспільних (у тому числі економічних) відносин полягає один із найістотніших проявів впливу права на ефективність державного регулювання та державного управління. Без розв'язання правових та організаційних проблем функціонування системи державного управління і регулювання неможливо здійснити на практиці систему заходів щодо трансформації цієї системи, її реформування та (у кінцевому підсумку) запровадження адекватного сучасним потребам державного менеджменту в економічній сфері» [15, с. 137].

Спробуємо більш детально проаналізувати правове забезпечення господарської діяльності.

Правовий механізм державного регулювання господарської діяльності являє собою сукупність юридичних засобів (нормативних джерел). Нормативні джерела охоплюють сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, які визначають правові норми, спрямовані на врегулювання певного виду господарської діяльності.

Аналізуючи сучасний правовий механізм державного регулювання господарської діяльності, за основу нами обрано два критерія для класифікації джерел:

1. за юридичною силою/чинністю (закони та підзаконні нормативно-правові акти);
2. за сферою дії правового регулювання (загальні і спеціальні).

Розглянемо субординаційну (вертикальну) систему джерел, в якій критерієм поділу нормативно-правових актів є їх юридична сила. За такого підходу правовий механізм державного регулювання ринку фінансових послуг має ієрархічну (вертикальну) структуру. В такій системі вищий щабель займає Конституція України як основний закон держави; далі, в порядку ієрархічності - поточні (звичайні) закони; наступний щабель посідають підзаконні нормативно-правові акти (постанови ВРУ, укази та розпорядження Президента України, постанови і розпорядження КМУ); нижчий щабель представлений відомчими актами, що приймаються міністерствами, відомствами, агенціями виключно в межах їх компетенції.

Спочатку проаналізуємо сучасне нормативно-правове забезпечення господарської діяльності за субординаційною моделлю (юридичною силою нормативно-правових актів):

1. Конституція України. Основні засади унормування ключових напрямів та форм участі держави у сфері господарювання закріплені у Конституції України [16]. Хоча в Основному законі відсутня окрема глава чи розділ, які б безпосередньо визначали засади економічної системи країни, але в Конституції є прямі норми, що закріплюють конституційні основи правового регулювання підприємницької діяльності (гарантують право на

зайняття підприємницькою діяльністю, забезпечують захист приватної власності, захист конкуренції, встановлюють можливі обмеження в економічній сфері тощо).

Досліджуючи конституційні основи розвитку економічної системи України К. Бабенко стверджує, що «відповідно до чинної Конституції України функціонування економічної системи ґрунтується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави» [17].

2. Загальні закони в правовому механізмі:

2.1. кодифіковані закони;

2.2. поточні (звичайні) закони.

Кодифіковані закони приймаються у формі кодексів, в яких узагальнені та систематизовані норми права, що регулюють певну групу суспільних відносин. До кодифікованих законів, що є джерелами регулювання господарської діяльності першочергово слід віднести ГК України та ЦК України.

Відповідно до Конституції України ГК України встановлює правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності. ГК України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами .

Д. Задихайло, схвально оцінюючи положення ГК України, наголошує, що саме в цьому документі (гл. 2) було здійснено першу спробу «ескізного»

врегулювання основних напрямів і форм державної участі в господарській діяльності. Автор вказує на три ключові категорії механізму регулювання: економічна політика (ст. 9 ГК України), основні напрями економічної політики (ст. 10 ГК України), засоби державного регулювання господарської діяльності (ст. 12 ГК України) [18, с. 79].

Відповідно до ч. 1 ст. 5 ГК України «... правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави...» [1].

Подальший аналіз змісту ГК України дає підстави констатувати, що в ньому міститься значна кількість статей, що регламентують відносини із здійснення господарської діяльності.

В сучасній юриспруденції сьогодні точаться гострі наукові дискусії між провідними представниками наук господарського та цивільного права. Наразі у ВРУ прийнято за основу із продовженням строку підготовки проєкт Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» 09.09.2021 р. [13], яким передбачено не лише внесення змін до чинного ЦК України, але і визнання таким, що втратив чинність, ГК України. Такі тенденції щодо рекодифікації цивільного законодавства та декодифікації ГК України отримали неоднозначну оцінку та гостру критику.

В. Устименко та Р. Джабраїлов вважають, що проєкт Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» не має відповідного наукового обґрунтування, не узгоджується з сучасними тенденціями розвитку європейської та вітчизняної науки, суперечить міжнародним зобов'язанням України, Конституції та законам України. Цей проєкт не має чітко визначеного

предмета правового регулювання і мети, не відповідає критеріям якості закону, не узгоджується з очікуваннями суспільства та бізнесу щодо стабільності та прогнозованості розвитку правової системи, не містить прогнозу регуляторного впливу й можливих наслідків для економіки України, а його прийняття може завдати суттєвої шкоди економіці країни. [19, с. 94].

На наш погляд, законодавчі ініціативи, особливо під час війни, мають, по-перше, підтримувати бізнес, по-друге, забезпечувати фінансову стабільність. Беззаперечно, що досягнення таких цілей регуляторного впливу з боку держави має відбуватись із чітким розумінням меж, допустимості та пропорційності такого втручання в економічні процеси.

Другим важливим кодифікованим законом, що містить норми, які регулюють приватно-правові відносини з надання фінансових послуг є ЦК України. ЦК України регулює майнові відносини, що базуються на принципах юридичної рівності, вільного волевиявлення, диспозитивності та майнової самостійності учасників.

Поточні закони становлять значний сегмент правового механізму державного регулювання ринку фінансових послуг, до них можуть відноситись як закони України, що поширюються на всіх суб'єктів господарювання (наприклад, Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» та ін.), так і ті, що регламентують лише певні відносини з надання фінансових послуг (наприклад: «Про фінансові послуги та фінансові компанії», «Про банки і банківську діяльність», «Про страхування», «Про кредитні спілки», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про товарні біржі» тощо).

3. Підзаконні нормативно-правові акти у правовому механізмі державного регулювання поділяються на:

3.1. акти Президента України;

3.2. акти ВРУ;

3.3. акти КМУ.

Дана група нормативно-правових актів приймається суб'єктами нормотворення в межах своєї компетенції на основі законів, не повинні їм суперечити та забезпечують їх виконання.

Право видавати укази і розпорядження є одним з повноважень Президента України. Ці нормативно-правові акти є обов'язковими до виконання на всій території України для всіх суб'єктів. Одним із нормативно-правових актів, виданих останнім часом Президентом України, що повністю змінив вектор розвитку національного законодавства та вплинув на трансформацію правового механізму державного регулювання усіх сфер суспільного життя став Указ Президента «Про введення воєнного стану в Україні» [20]. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України та запровадження цим указом Президента України обумовило трансформацію регулювання усіх сфер суспільного життя та спричинило зміни нормативно-правового регулювання багатьох суспільних відносин. Свого часу криза COVID-19 загострила проблеми з обмеженням приватних інтересів фізичних та юридичних осіб, адже встановлення карантинних заходів викликало встановлення заборон та обмеження цілої низки прав, але справжнім несподіваним викликом часу, який кардинально змінив пріоритети нашої країни та вплинув на кожного її громадянина, стала саме війна.

Межі та обсяги обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, що передбачені ст. ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України встановлені в ч. 3 Указу Президента «Про введення воєнного стану в Україні» [20]. Такі обмеження припускаються тимчасовими, але ніхто не може прогнозувати, скільки триватимуть військові дії, та якими будуть їх реальні масштаби. На наш погляд, це може створювати певні ризики «публіцизації» приватного права, призводити до надмірного втручання органів державної влади в конституційний статус особи. Свого часу пандемія коронавірусної хвороби, а тепер і повномасштабна війна, викрила цілу низку проблем, серед

яких проблема допустимості обмеження прав людини та дотримання балансу між публічними та приватними інтересами.

Ще одну нормативну складову механізму державного регулювання фінансового сектора країни в умовах війни, в межах нормотворчих повноважень, становить Указ Президента України «Про фінансове забезпечення заходів правового режиму воєнного стану» від 04.03.2022 р.

В межах своєї компетенції ВРУ, через продовження дії воєнного стану в Україні та для забезпечення умов щодо реалізації конституційних повноважень ВРУ приймає постанови (наприклад, «Про деякі питання організації роботи ВРУ дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану ВРУ»), що регламентують питання суто реалізації певних функцій парламентом.

Аналіз прийнятих КМУ, в межах своїх повноважень, нормативно-правових актів щодо регулювання фінансового сектора господарської діяльності на початку війни дає підстави говорити про активну нормотворчу діяльність КМУ у цьому напрямку. Свого часу оперативно прийняте КМУ Розпорядження від 11.03.2022 р. «Про забезпечення здійснення розрахунків підприємств, установ, організацій в умовах воєнного стану» (наразі втратило чинність) дало змогу боржникам-юридичним особам здійснювати видаткові операції з арештованих рахунків, кошти на яких були заблоковані державними або приватними виконавцями, для виплати заробітної плати, сплати податків і проведення розрахунків за цілою низкою договорів.

4. Відомчі нормативно-правові акти є найбільшим значущим сегментом правового механізму державного регулювання.

Найпоширенішою групою підзаконних нормативних актів є відомчі акти, що видаються у межах компетенції тим чи іншим органом виконавчої влади з метою розкриття та конкретизації загальних норм права, прийнятих ВРУ або КМУ. Відомчі нормативно-правові акти, в першу чергу, приймаються для більш детального врегулювання суспільних відносин у певній сфері управління.

О. Дзюбенко пропонує диференціювати усі відомчі нормативно-правові акти на дві групи:

- розпорядчі документи, які є самостійним видом відомчих підзаконних актів (накази, розпорядження, рішення, постанови);
- нормативно-правові акти (інструкції, правила, положення, статuti, порядки) [21, с. 20].

Ратифікація Угоди про асоціацію [22] свого часу стала першим кроком адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів. Відповідно до ст. 133 ратифікованої Угоди про асоціацію сторони визнають важливість наближення чинного законодавства України до законодавства ЄС. Україна забезпечить поступове приведення у відповідність своїх чинних законів та майбутнього законодавства до *acquis* ЄС. Таке наближення розпочалося з дати підписання цієї Угоди та поступово поширюється на усі елементи *acquis* ЄС, зазначені у Додатку XVII Угоди про Асоціацію.

Вище представлена характеристика нормативно-правового забезпечення господарської діяльності була змодельована за субординаційним принципом (тобто в порядку ієрархічності, за юридичною силою нормативно-правових актів) і надала можливість автору сформулювати наступні проміжні висновки:

По-перше, правовий механізм державного регулювання господарської діяльності має складну комплексну природу, що обумовлено міжгалузевим характером правових інструментів, використання яких дає можливість впливати на суспільні відносини (норми господарського, цивільного, адміністративного, фінансового, податкового права).

По-друге, специфіка нормативно-правової складової загального механізму державного регулювання ринку фінансових послуг полягає в тому, що значний сегмент спеціального законодавства, що регулює господарську діяльність займають відомчі нормативно-правові акти

По-третє, запровадження в державі правового режиму воєнного стану спричинило трансформацію правового механізму, зокрема, адаптація до

функціонування в умовах низки внутрішніх та зовнішніх загроз обумовили особливості провадження господарської діяльності в умовах повномасштабної війни.

По-четверте, межі втручання держави у здійснення економічних свобод на засадах пропорційності (розумного балансу між приватними та публічними інтересами) при державному регулюванні господарської діяльності на сучасному етапі активно змінюються. Наразі спостерігається певний дисбаланс – домінанта публічного інтересу над приватним, що не відповідає засадничим принципам громадянського, демократичного, цивілізованого суспільства.

По-п'яте, економічний сектор виступає надважливим сегментом забезпечення національної безпеки в країні, особливо в умовах війни.

По-шосте, залежно від галузевої приналежності та специфіки правових засобів регулювання, що є змістовним наповненням, правове забезпечення господарської діяльності містить господарсько-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові, конституційно-правові нормативні складові.

По-сьоме, адаптація законодавства України до *acquis* ЄС через імплементацію актів ЄС у національні норми, які стосуються здійснення господарської діяльності сприятиме посиленню ефективності правового механізму державного регулювання.

2.2. Регулюючий вплив держави на господарську діяльність: інституційний підхід

Ринковий механізм - це механізм взаємозв'язку і взаємодії основних елементів ринку: попиту, пропозиції, ціни, конкуренції та основних економічних законів ринку. Ринковий механізм діє на основі економічних законів: зміни попиту, зміни пропозиції, рівноважної ціни, конкуренції, вартості (цінності), корисності, прибутку і т.д. На боці виробництва виступає пропозиція, на стороні споживання - попит. Ці два елементи нерозривно

пов'язані між собою, хоча на ринку протистоять один одному. Їх можна порівняти з двома силами, що діють в протилежних напрямках. Залежно від конкретних умов ринку пропозиція і попит врівноважуються на більш-менш тривалий період. Це вирівнювання попиту та пропозиції може відбуватися стихійно та/або під регулюючим впливом держави.

Вплив держави на бізнес повинен здійснюватися виключно через право. Право забезпечує трансформацію зусиль держави, вживаних ним засобів в площину практичної діяльності. Ефективність засобів держави (економіко-правових, організаційно-правових і адміністративно-правових) залежить від ефективності застосування правових інструментів.

Правові норми, закріплені у відповідних формах права, є основні інструменти правового регулювання. Проте, як того вимагає стаття 8 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» при підготовці нормативно-правових актів необхідне обґрунтування, чому та чи інша проблема не може бути розв'язана за допомогою ринкових механізмів і потребує державного регулювання.

Нормативно-правовим актом, який на сьогодні визначає правові та організаційні засади реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності в Україні, є Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [23], а його засоби – виступають дієвим інструментом підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Державна регуляторна політика у зазначеній сфері – це напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних і неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської

діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

Принципами державної регуляторної політики є:

доцільність – обґрунтована необхідність державного регулювання господарських відносин з метою вирішення існуючої проблеми;

адекватність – відповідність форм та рівня державного регулювання господарських відносин потребі у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам з урахуванням усіх прийнятних альтернатив;

ефективність – забезпечення досягнення внаслідок дії регуляторного акта максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави;

збалансованість – забезпечення у регуляторній діяльності балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави;

передбачуваність – послідовність регуляторної діяльності, відповідність її цілям державної політики, а також планам з підготовки проектів регуляторних актів, що дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати планування їхньої діяльності; прозорість та врахування громадської думки – відкритість для фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань дій регуляторних органів на всіх етапах їх регуляторної діяльності, обов'язковий розгляд регуляторними органами ініціатив, зауважень та пропозицій, наданих у встановленому законом порядку фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, обов'язковість і своєчасність доведення прийнятих регуляторних актів до відома фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, інформування громадськості про здійснення регуляторної діяльності Законом та іншими нормативно-правовими актами. [23].

Звертає на себе увагу той факт, що процес вдосконалення державного регулювання господарської діяльності шляхом вирішення тих завдань, які були окреслені в Концепції вдосконалення державного регулювання господарської діяльності, схваленою Указом Президента України у 2007 році, продовжується. Це пов'язано із тим, що не тільки суб'єкти господарювання

здатні реагувати на зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на їх створення та ефективний розвиток, але це впливає і на процес формування економіки в цілому.

У економічній науці поступово формувалося уявлення про підприємництво не лише як ризикову і інноваційну діяльність, але і як про соціально відповідальну діяльність, в цілому спрямовану на забезпечення соціальної справедливості.

Важливо відзначити, що ринковий механізм проявляється як механізм примусу, що змушує підприємців, з метою досягнення власної мети – отримання прибутку, здійснювати свою діяльність на користь споживачів, задоволення їх запитів.

Отже ринковий механізм характеризується двома підсистемами засобів регулюючого впливу:

- 1) саморегулювання;
- 2) державного регулювання шляхом впливу держави на попит, пропозицію, ціну і конкуренцію.

Ефективність засобів держави (економіко-правових, організаційно-правових і адміністративно-правових) залежить від ефективності застосування правових інструментів. Їх впровадження повинно ґрунтуватися на принципах справедливості, співрозмірності, необхідності і достатності.

Проблема співвідношення справедливості, права і економіки багато віків є предметом наукових дискусій і побутових суперечок. В умовах війни все частіше озвучується проблема забезпечення соціальної справедливості. Існування моделі розумного балансу між суспільними та індивідуальними інтересами притаманно громадянському суспільству та демократичній державі. Забезпечення оптимального балансу між публічними та приватними інтересами в умовах повномасштабної війни в країні є надзвичайно складним завданням, а розв'язання цієї проблеми має науково-теоретичний та прикладний характер, особливо враховуючи той факт, що наразі відсутні нормативно визначені критерії досягнення такого балансу.

Водночас реалізація державного регулювання господарської діяльності має керуватись принципом співмірності, який знайшов своє нормативне закріплення та реалізацію в реальній юридичній практиці.

На думку Р. Раїмова, «поняття балансу інтересів учасників ринку є досить складною категорією, оскільки включає в себе співвідношення будь-якої зацікавленості кожного учасника ринку в тому чи іншому результаті. Баланс передбачає собою приведення в рівновагу всіх інтересів, що, відповідно до зазначеної позиції, неможливо реалізувати одночасно. Аналогічно може бути розглянута можливість забезпечення балансу інтересів публічних та приватних. У даному випадку виникає складність відокремлення публічного від приватного інтересу, оскільки публічний інтерес включає в себе сукупність приватних інтересів. Саме ж поняття балансу не може розглядатися як щось монументальне, оскільки для дотримання рівноваги будь-яка зміна вектору приватного інтересу повинна знаходити своє відображення в зміні публічного інтересу і навпаки» [24, с. 151].

З огляду на проблематику дослідження, заслуговують на увагу, проведений Я. Берназюк аналіз практики ЄСПЛ щодо забезпечення (справедливого) балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами. Науковець слушно зазначає, що «дотримання необхідного (справедливого) балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами (принципу пропорційності) є важливою вимогою громадянського суспільства, демократичної, соціальної та правової держави та складовою принципу верховенства права. Критеріями дотримання такого балансу вчений визначає:

- 1) втручання суб'єкта владних повноважень у приватне право особи є виправданим лише за умови, коли це є надзвичайно необхідним для захисту суспільних (публічних) інтересів;
- 2) можливість суб'єктів владних повноважень змінювати або відкликати окремі власні адміністративні рішення допускається лише в інтересах

суспільства, якщо це необхідно, але з урахуванням права та інтересів приватних осіб;

3) наявність обов'язкової та справедливої компенсації особі у разі втручання в її приватне право, що викликане суспільною необхідністю;

4) обов'язковість дотримання розумного співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається для захисту суспільного (публічного) інтересу, та засобами, які використовуються для її досягнення» [25, с. 207].

Доцільно зважити, що сформульовані вище у науковій публікації Я. Берназюка критерії дотримання балансу сформовані судовою практикою, а саме названі у п. 90 Постанови Верховного Суду від 18.05.2022 р. у справі № 280/988/19 (адміністративне провадження № К/9901/48691/21) [26].

В правовій доктрині йдеться, що при визначенні оптимального співвідношення приватного і публічного права, яке в кінцевому рахунку і окреслює форма взаємодії держави і громадянського суспільства важливо враховувати:

1. Здійснення та взаємодія публічно-правового та приватноправового регулювання відносин на основі оптимальності їх співвідношення.

2. Враховувати взаємного впливу і взаємопроникнення публічного і приватного права.

3. Чітке розмежування предметів і сфер регулювання публічного і приватного права [27, с. 15].

У визначенні критеріїв дотримання балансу публічних та приватних інтересів в Україні сформована національна судова практика. Позиція Верховного суду щодо «балансу інтересів» у публічно-правових спорах сформульована у п. 67 Постанови Верховного Суду від 18.05.2022 р. у справі № 280/988/19 (адміністративне провадження № К/9901/48691/21):

«... 67. Колегія суддів також враховує, що у національній судовій практиці сформувалась стала позиція (зокрема, сформульована у постановках Верховного Суду від 5 листопада 2019 року у справі № 804/4585/18, від 24

березня 2020 року у справі № 806/1001/17, від 16 квітня 2020 року у справі № 826/7696/18, від 15 вересня 2020 року у справі № 804/3108/16), відповідно до якої у таких надважливих сферах, як збереження державного суверенітету, територіальної цілісності держави, вирішення глобальних екологічних проблем, благоустрій населених пунктів, надрокористування, захист довкілля, безпека громадян, доступ до публічної інформації та ін., обов'язковим є врахування суб'єктами владних повноважень під час прийняття публічно-управлінських рішень суспільного (публічного) інтересу, якому, у випадку прямої конкуренції, за загальним правилом, має поступатися приватний інтерес (право власності, право на зайняття підприємницькою діяльністю та ін.) та забезпечення необхідного балансу між суспільним (публічним) та приватним інтересами. Така позиція, зокрема, ґрунтується на конституційних положеннях, а саме: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина друга статті 3); земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу (частина перша статті 13); власність зобов'язує (частина третя статті 13), земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (частина перша статті 14), забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави (стаття 16); захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (частина перша статті 17). Зазначена позиція також пов'язана з принципом необхідності поєднання інтересів власників та інших осіб, що мають гарантоване право використовувати власність та інші майнові та немайнові активи у своїх інтересах, з безумовною необхідністю поважати інтереси всього суспільства...» [26].

Отож, озвучена вище проблематика не є новою для наукової спільноти, адже українська держава, як і багато країн світу, свого часу стикнулася із проблемою забезпечення балансу між приватним і публічним інтересами під час вжиття карантинних обмежувальних заходів задля запобігання поширення пандемії коронавірусної хвороби. Загострилось питання щодо допустимості втручання у приватну сферу та визначення кордонів подібних обмежень конституційних прав особи, відповідно - дотримання балансу між публічними та приватними інтересами в таких умовах потребує доктринальної та нормативної оцінки.

Не заперечуючи необхідність та доцільність застосування спрямованого владного впливу при здійсненні державного регулювання тієї чи іншої сфери суспільних відносин задля досягнення певного публічного інтересу, в ідеалі має бути дотриманий оптимальний та справедливий баланс інтересів особи, суспільства і держави. Нам імпонує існуюча в правовій доктрині точка зору, за якою дані категорії не є тотожними, а поділ інтересу лише на приватний та публічний, за яким суспільний інтерес асоціюється та прирівнюється до публічного вже не відповідає викликам сьогодення.

В умовах запровадження воєнного стану в Україні, надважливість та «інтенсивність» публічного інтересу, його пріоритет над приватним інтересом є очевидним. Вбачається, що в такій ситуації саме зміст публічного інтересу впливає на межі втручання держави у конституційні права і свободи своїх громадян.

У кожному конкретному випадку зміст публічного інтересу визначається з «урахуванням усіх особливостей ситуації, однак, такий інтерес завжди пов'язаний із необхідністю гарантування безпеки людей у всіх її вимірах, зокрема збереження життя та здоров'я людини, а також збереження державних та міждержавних утворень, які покликані забезпечувати ці гарантії, використовуючи відповідні цивілізаційні юридичні та інші механізми» [28].

Отож, гарантованість фундаментальних прав людини, закріплення позитивних зобов'язань держави щодо забезпечення цих прав, як на рівні

національних, так і міжнародних актів, ще не виключає можливості втручання держави в права людини. Так, відповідно до ч. 1 і 2 ст. 15 «Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейської конвенції з прав людини йдеться:

«1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від ст. 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від ст. ст. 3, 4 (пункт 1) і 7» [29].

В умовах правової держави, на думку С.П. Погребняка, «заборона надмірного державного втручання у свободу особи розглядається як аксіоматична вимога: держава має право обмежувати права людини тільки тоді, коли це дійсно необхідно, і тільки в такому обсязі, в якому її заходи будуть розмірними до переслідуваної мети» [30, с. 294]. Вчений акцентує увагу на основному принципі, який має бути першочерговим при вирішенні питань щодо запровадження заборон та обмежень у реалізації фундаментальних конституційних прав і свобод людини. Зміст даного принципу становлять три детермінанти: доречність; необхідність та пропорційність у вузькому сенсі.

Подібну точку зору висловлює Р. Мельник: «права та свободи людини можуть бути обмежені з посиланням на необхідність забезпечення публічного інтересу за одночасного виконання наступних умов:

– по-перше, мета, для досягнення якої обмежуються права та свободи людини, має бути легітимною. Мета буде вважатися легітимною за умови, якщо вона дозволена (допускається) конституцією, а також законами та/або впливає з їх положень;

– по-друге, відсутність прямої конституційної заборони на вчинення дій (рішень), спрямованих на досягнення тієї чи іншої мети;

– по-третє, обмеження прав і свобод людини, зокрема, й у разі необхідності забезпечення публічного інтересу, має бути здійснено з дотриманням принципу пропорційності. В законодавстві окремих країн вимога дотримання цього принципу фіксується на найвищому нормативному рівні. Тобто, одного лише «публічного інтересу» для вторгнення в приватну сферу недостатньо. Будь-які обмеження мають бути співмірним. Відповідно, неспівмірне обмеження прав приватної особи задля досягнення публічного інтересу є неприпустимим та позаправовим» [31, с. 14].

Проблема забезпечення оптимального гармонійного балансу публічного та приватного інтересів існує поряд із проблемою допустимих меж втручання держави в економічні процеси.

Як зазначає Р. Бойчук, основна цінність втручання держави в економіку «полягає в непохитному наслідуванні принципу верховенства закону, який має на увазі наявність дієвих інститутів і механізмів захисту прав людини, рівний підхід до усіх громадян, відсутність дискримінації і зловживань посадовим положенням» [32, с. 90].

Концептуальне розуміння меж легітимності державного втручання в економічні процеси та сутності негативних і позитивних обов'язків держави щодо забезпечення економічних свобод викладено у монографії М. Савчини «Правове регулювання та економічні свободи і права»: «ідея втручання як легітимного впливу у сфері приватної автономії ґрунтується на тому, що найбільш ефективним гарантом прав людини є держава, одночасно виступаючи найпотенційнішим їх порушником. Тому таке втручання має мати належне обґрунтування, бути розумним, передбачуваним і не посягати на сутнісний зміст права» [33, с. 26].

Враховуючи обставини, в яких наразі опинилась економіка нашої країни, зокрема її фінансовий сектор, заслуговує на увагу думка І. Михасюка щодо особливостей державного регулювання економіки в часи викликів.

Академік вважає, що еволюційна трансформація стагнуючої і обтяженої викликами національної економіки може бути стимульована економічною централізованою політикою держави, яка часто позначається як економічна диктатура. Необхідність впровадження економічної диктатури в Україні, зокрема оголошення надзвичайного економічного стану, зумовлена тривалою та руйнівною кризою, що охоплює всі сфери суспільного життя - економічну, соціальну та політичну - і може викликати соціальні потрясіння. У перехідний період така політика дозволяє швидко вдосконалити структуру національного виробництва, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності та економічному зростанню. Натомість економічні методи державного регулювання та ринкові механізми, орієнтовані на зміни в структурі виробництва, проявляють ефект лише через тривалий час, супроводжуючи це зростанням безробіття та зниженням економічних показників. Економічна диктатура, навпаки, здатна за короткий термін подолати негативні явища та процеси, що виникли та закріпилися в період становлення ринкових відносин. Окрім цього, така політика надає державі можливість ефективно і цілеспрямовано використовувати обмежені ресурси, зокрема енергетичні та інвестиційні, а також раціоналізувати зовнішньоекономічні зв'язки. [34, с. 14].

У разі втручання держави в економічну сферу шляхом державного управління та державного регулювання, як вважає В. Нагребельний, «в умовах кризових явищ, економічних та соціальних викликів і ризиків вкрай потрібен більш продуктивний державний менеджмент, адекватна існуючим відносинам власності організація виконавчої влади, за якої держава отримає, нарешті, довгострокову стратегію свого розвитку, а уряд має стати генератором і реалізатором реформ. Замість «ручного» керування та роботи в режимі «гасіння пожеж» він має перейти до формування стабільних, прозорих та однакових для усіх суб'єктів економічних відносин правил» [15, с. 138]. Хоча ця теза була висловлена вченим ще у 2013 році, в умовах сучасних викликів вона залишається актуальною. Вбачається, що під час війни, досягнення публічного інтересу, а саме – забезпечення надійного та стабільного

функціонування усього фінансового сектора та безперебійної роботи ринку фінансових послуг можливо лише за умови посилення інституційної спроможності Регулятора та його ефективного державного менеджменту.

Як зазначає Е. Дмитренко, в умовах складної економічної ситуації часто приймаються рішення, які мають не оптимальне співвідношення між публічними та приватними інтересами суб'єктів, які реалізують фінансові правові відносини. Захист цих інтересів є важливим аспектом їх взаємодії. Пріоритетним у захисті інтересів є діяльність органів державного управління, що включає надання нормативних приписів, обмежень і заборон, які здійснюють регулювання діяльності учасників фінансових правовідносин. Однак така діяльність повинна відбуватись в першу чергу в інтересах суспільства та окремої особи, реалізуючи механізм відповідальності [35, с. 93].

Про проблему забезпечення балансу публічних і приватних інтересів в економіці, а саме під час визначення меж державного регулювання економіки зазначає також і Р. Бойчук. На думку науковця, «в результаті бажання відмовитися від всеохоплюючого контролю держави як атрибуту адміністративно-командної системи запроваджена державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності як напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України» [32, с. 17].

Доцільність або недоцільність втручання, а саме виправдання втручання держави в економічні свободи і права, М. Савчина пропонує розглядати як в трьох аспектах. При цьому «зміст принципу пропорційності визначають критерії судової перевірки владних дій при здійсненні функцій законодавства,

управління та правосуддя. Трискладовий тест становлять такі підстави застосування державою певних заходів:

1) втручання має відбуватись на основі закону, тобто задля оптимального досягнення легітимної мети заходи, що застосовуються мають ґрунтуватися на законах. Такі заходи мають бути вимушені, і без їхнього запровадження не буде досягнута мета, на основі чого закон має уповноважувати публічну адміністрацію забезпечувати громадський порядок, захист прав людини та економічний добробут;

2) необхідність у демократичному суспільстві. Запроваджені заходи мають бути нагальними і мінімально обмежувати права людини. Між втручанням державного органу та метою, задля якої воно відбувається, має існувати чіткий зв'язок. Ключовою засадою при досягненні мети є базовий принципом -баланс відповідних публічних та приватних інтересів;

3) достатність і доречність засобів. Застосування заходів має бути розумним, адекватним і в рамках процесуальної економії досягати легітимної мети таким чином, щоб не посягати на сутнісний зміст економічних свобод» [30, с. 28-29]. 3

Запровадження воєнного стану в країні, безсумнівно, викликало трансформацію державного регулювання усіх сфер суспільного життя, у зв'язку з цим, першочерговим завданням законодавця є максимальне збереження співмірності (справедливість, пропорційність, розумність, оптимальність) балансу між публічними та приватними інтересами. Відтак, виникає доктринальна проблема допустимості обмеження економічних прав і свобод, яка розглядається у контексті колізії приватного та публічного інтересів. Вирішення цієї теоретичної проблеми передбачає моделювання на практиці алгоритму дій органів державної влади, спрямованих на досягнення та захист публічного інтересу в умовах війни, який влада в умовах сьогодення оцінює надзвичайно високо та гостро.

Запропонований М. Савчиною порівняльний аналіз моделей державного втручання на основі принципу пропорційності показує, що реалізація

конкретних заходів з боку держави суттєво залежить від структури економіки, її ступеня різноманітності, відкритості та гарантування економічних свобод. Це пов'язано з інституційною спроможністю держави активізувати участь економічних агентів у розробці, відтворенні та вдосконаленні норм і процедур, що забезпечують стабільність і добросовісне виконання контрактів. З точки зору соціетального конституціоналізму, держава функціонує у співпраці із суспільством, впроваджуючи передові економічні досягнення та охороняючи навколишнє середовище, що сприяє сталому розвитку. Наразі існує нагальна потреба досліджувати глобальну конституційну економіку, де основними аспектами є інституційна різноманітність національної економіки та здатність влади впроваджувати адекватні заходи для реалізації економічних цінностей і благ. Формування здатності суспільства до спільної діяльності, яка призводить до формування інституційно спроможної конституційної демократії та конституційної економіки, заснованої на повазі до основних благ, є основою сталого економічного розвитку. Цінності сприяють розвитку національної економіки, включаючи її конкурентоспроможність у глобальному контексті [33, с. 37].

На нашу думку, хоча колізія публічних і приватних інтересів, пов'язана з реалізацією державного регулювання господарської діяльності взагалі, та в умовах війни, зокрема, є неприпустимою, вона об'єктивно можлива. Держава, враховуючи сучасні ризики та реальні умови функціонування ринку, шляхом застосування усього інструментарію механізмів державного регулювання господарської діяльності, має прагнути досягнення оптимального балансу публічних і приватних інтересів, адже саме це є базовим завданням держави щодо регулювання економіки. У період воєнного стану ключовим у державному регулюванні є задоволення публічних інтересів. Водночас баланс між публічними та приватними інтересами має бути дотриманий у діяльності політиків та суб'єктів приватного права. Лише за умови такого балансу можна говорити про ефективне державне регулювання господарської діяльності.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підтримання економічної стабільності та інвестиційної привабливості держави під час війни є одним із завдань держави. Трансформація та адаптація механізмів державного регулювання господарської діяльності під сучасні реалії, надасть змогу суб'єктам господарювання ефективно функціонувати в умовах війни.

Без сумніву, що запровадження в країні воєнного стану, не могло не відбитися на механізмі державного регулювання господарської діяльності.

Ключові засади провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану визначені у ст. 417 ГК України:

«...Стаття 417. Порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану

1. У період дії воєнного стану, введеного на території України або в окремих місцевостях, правовий режим господарської діяльності визначається на основі закону про оборону України, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та законодавства про режим воєнного стану...». [1].

На адаптацію механізмів державного регулювання господарської діяльності до умов війни було спрямовано прийняття низки нормативно-правових актів, а саме Постанова КМУ «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану»[36]. Даною постановою було передбачено спрощення дозвільних процедур для початку господарської діяльності.

В умовах триваючих воєнних дій важливим є створення умов для підтримки суб'єктів господарювання та економіки країни в цілому. Встановлене чинним законодавством регулювання господарської діяльності передбачає проходження бізнесом законодавчо визначених процедур для

отримання документів дозвільного характеру, ліцензій, інших результатів надання публічних (електронних публічних) послуг. У період воєнного (надзвичайного) стану є потреба в ухваленні рішень, спрямованих на прилаштування бізнесу до існуючих умов функціонування країни. Одним із засобів підтримки та пришвидшення бізнесових процесів в період воєнного (надзвичайного) стану є забезпечення спрощених умов набуття суб'єктами господарювання права на провадження господарської діяльності.

Постанова КМУ «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» потребувала додаткового врегулювання питань доступу суб'єктів господарювання до запровадження видів господарської діяльності за спрощеною (декларативною) процедурою в період воєнного (надзвичайного) стану в Україні на рівні закону. У зв'язку з чим 17 липня 2024 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення умов провадження господарської діяльності в період воєнного (надзвичайного) стану в Україні» [37].

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення умов провадження господарської діяльності в період воєнного (надзвичайного) стану в Україні» встановив, що суб'єкти господарювання набуватимуть права на провадження окремих видів господарської діяльності у період воєнного (надзвичайного) стану на підставі подання до відповідних органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг, декларації про провадження господарської діяльності (далі - декларація) без отримання документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг, одержання яких передбачено законодавством. Даний вніс зміни до основних законів, що врегульовують питання початку господарської діяльності, а саме:

Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»;

Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності»;

Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» [38 - 40].

Що ж до видів господарської діяльності, які не можуть здійснюватися суб'єктами господарювання на підставі подання декларації, то він визначається КМУ.

Змінами до законодавства закріплюється можливість набуття права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності на підставі подання на безоплатній основі до відповідних дозвільних органів декларації про провадження господарської діяльності без отримання документів дозвільного характеру.

Слід зазначити, що види діяльності, які включаються до такого переліку КМУ, якщо провадження таких дій або видів діяльності на підставі декларації про провадження господарської діяльності може призвести до настання хоча б одного з таких наслідків:

- спричинення загрози національним інтересам;
- негативний вплив на функціонування об'єктів критичної інфраструктури;
- порушення нормальних умов життєдіяльності населення;
- негативний вплив на екологічну безпеку.[36].

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення умов провадження господарської діяльності в період воєнного (надзвичайного) стану в Україні» передбачено, що у разі прийняття КМУ рішення про доповнення переліку певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності, право на провадження яких не може набуватися на підставі подання декларації про провадження господарської діяльності, КМУ встановлює строк, протягом якого суб'єкт господарювання має звернутися до відповідного дозвільного органу із заявою про отримання документа дозвільного характеру.

Порядок подання декларації, перелік відомостей, що зазначаються в ній, перелік певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів

господарської діяльності, які не можуть провадитися на підставі подання такої декларації в умовах воєнного стану, та особливості видачі документів, дозвільної видачі документів дозвільного характеру визначаються Кабінетом Міністрів України.

Відповідні декларації відповідно до змін, внесених Законом, подаються у паперовому вигляді або через портал електронних сервісів юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, але у разі неможливості подання у зазначені способи, такі заяви та документи подаються у спосіб, визначений Кабінетом Міністрів України. Подання декларації можливе за вибором суб'єкта господарювання незалежно від задекларованого (зареєстрованого) місцезнаходження (місця проживання), місця провадження господарської діяльності або місцезнаходження відповідного об'єкта.

Дозвільний орган (орган ліцензування, суб'єкт надання публічних (електронних публічних послуг) веде перелік поданих декларацій про провадження господарської діяльності, в яких міститься інформація про суб'єктів господарювання, які працюють за деклараціями. Такі переліки розміщуються на офіційних вебсайтах відповідних органів (після набрання чинності законом такі переліки повинні бути опубліковані протягом 15 календарних днів) [41].

Отож, сучасна державна політика України щодо регулювання господарської діяльності під час війни спрямована на підтримку суб'єктів господарювання, про що свідчать останні зміни в законодавстві, а саме:

1. Спрощення податкової системи. Так, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей податкового адміністрування під час воєнного стану для платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства», запроваджено ряд пільг для бізнесу, включаючи можливість переходу на спрощену систему оподаткування. Це дозволяє підприємцям зосередитися на операційній діяльності, зменшивши податкове навантаження. Особливості податкового адміністрування, іншими словами ряд переваг, а саме:

- мораторій на проведення документальних перевірок (з урахуванням визначених виключень);
- скорочений строк проведення камеральної та документальної перевірок (5 та 10 робочих днів відповідно);
- надання платнику податків ІПК протягом 15 календарних днів, без продовження строку розгляду звернення;
- закріплення за платником податків комплаєнс-менеджера;
- отримання платником податків на свій запит у 5-денний строк відомостей про наявну податкову інформацію, яка може свідчити про податкові ризики у діяльності такого платника.

2. Мораторій на перевірки. У період дії воєнного стану зупиняється проведення планових перевірок щодо додержання дозвільними органами вимог законодавства з питань видачі документів дозвільного характеру, встановленого порядку їх видачі. Окрім того, держава тимчасово обмежила проведення податкових та інших видів перевірок, що дає можливість підприємствам сконцентруватися на адаптації до нових умов.

3. Введення спеціальних економічних зон. У регіонах, що найбільше постраждали від війни, запроваджено спеціальні режими, які передбачають податкові пільги та інші преференції для бізнесу.

Досліджуючи питання регулювання господарської діяльності під час війни, неможливо оминати питання дерегулювання бізнесу в умовах сучасних викликів. З цього приводу заслуговує на увагу позиція професора Я. Петруненка. Вчений пропонує розглядати Деретуляцію господарських правовідносин доцільно як одну із непрямих форм державної підтримки суб'єктів господарювання, яка полягає у суттєвому зменшенні регулятивного впливу на таких суб'єктів з метою надання їм більшої свободи у їх діяльності та збереженні, при цьому, у сфері адміністративного контролю лише найбільш чутливі та соціально вразливі аспекти. Така модель державного регулювання цілком відповідає засадам ринкової, соціально орієнтованої, юридично відповідальної економіки та узгоджується з вимогами права ЄС.

Дерегуляція господарських правовідносин на сучасному етапі, зокрема в умовах дії правового режиму воєнного стану, характеризується наступними особливостями:

- 1) необхідність дерегуляції зумовлена скрутним становищем суб'єктів господарювання та потребами держави у збереженні економіки;
- 2) дерегуляція, що запроваджена з початку введення воєнного стану, в основному носить тимчасовий характер;
- 3) спрямованість заходів дерегуляції на звільнення суб'єктів господарювання від відповідальності за здійснення господарської діяльності без продовження строку дії ліцензії або дозвільних документів та надання можливості таким суб'єктам продовжувати свою діяльність за раніше отриманими дозвільними документами;
- 4) основними заходами тимчасової дерегуляції є зменшення податкового навантаження на суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у важливих для національної економіки галузях, а також на малий та середній бізнес.) [42, с. 278].

Таким чином, в умовах запровадження воєнного стану, держава в найкоротший термін вжила заходи державного регулювання господарської діяльності, адаптовані до сучасних викликів. Метою таких заходів є здійснення впливу на суб'єктів господарювання задля стимулювання діяльності бізнесу, стабілізацію економіки держави, мінімізацію негативного впливу військової агресії на економічні процеси та фінансові показники, а також відновлення економічного розвитку країни після закінчення військової агресії.

ВИСНОВКИ

Представлений в роботі огляд сучасних інституційного та нормативно-правового механізмів забезпечення господарської діяльності в умовах війни, надав можливість автору сформулювати наступні висновки:

1. Правовий механізм державного регулювання господарської діяльності має складну комплексну природу, що обумовлено міжгалузевим характером правових інструментів, використання яких дає можливість впливати на суспільні відносини (нормами господарського, цивільного, адміністративного, фінансового, податкового права). Специфіка нормативно-правової складової загального механізму державного регулювання господарської діяльності полягає в тому, що значний сегмент спеціального законодавства, що регулює господарську діяльність займають відомчі нормативно-правові акти. Вбачається, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС шляхом імплементації актів ЄС у національні норми, які стосуються здійснення господарської діяльності сприятиме посиленню ефективності правового механізму державного регулювання.

2. Запровадження в державі правового режиму воєнного стану спричинило трансформацію механізму державного регулювання, зокрема, адаптація до функціонування в умовах низки внутрішніх та зовнішніх загроз обумовили особливості провадження господарської діяльності в умовах повномасштабної війни. Здійснюючи господарську діяльність в умовах повномасштабного російського вторгнення, значна частка бізнесу постала перед складним вибором: припинити ведення бізнесу, частково його призупинити чи змінити бізнес-процеси. Вплив війни є здебільшого руйнівним для господарської діяльності, проте криза часто розкриває нові можливості, прискорює необхідність глибокого переосмислення бізнес-моделі компанії та способів організації роботи.

3. В умовах війни, межі втручання держави у здійснення економічних свобод на засадах пропорційності (розумного балансу між приватними та

публічними інтересами) при державному регулюванні господарської діяльності на сучасному етапі активно змінюються. Наразі спостерігається певний дисбаланс – домінанта публічного інтересу над приватним, що не відповідає засадничим принципам громадянського, демократичного, цивілізованого суспільства.

4. Економічний сектор виступає надважливим сегментом забезпечення національної безпеки в країні, особливо в умовах війни, тому вплив держави на бізнес повинен здійснюватися виключно через право. Право забезпечує трансформацію зусиль держави, вживаних ним засобів в площину практичної діяльності, а ефективність засобів держави (економіко-правових, організаційно-правових і адміністративно-правових) залежить від ефективності застосування усіх інструментів.

5. Ведення бізнесу під час війни – це складний процес, що вимагає від підприємців гнучкості, стратегічного мислення та вміння швидко адаптуватися до змін. Однак, з урахуванням всіх викликів та можливостей, компанії можуть не тільки пережити ці складні часи, а й вийти з них сильнішими та більш конкурентоспроможними. В роботі нами констатовано, що в умовах війни український уряд запровадив ряд позитивних законодавчих змін, спрямованих на підтримку економіки та бізнесу. Основні зміни включають:

- спрощення податкової системи (запровадження пільг для бізнесу);
- накладення мораторію на перевірки (тимчасове обмеження проведення податкових та інших видів перевірок);
- введення спеціальних економічних зон (запровадження спеціальних режимів, які передбачають податкові пільги та інші преференції для бізнесу) тощо.

Підсумовуючи, доцільно констатувати, що війна в Україні поставила перед суб'єктами господарювання складні виклики, змусивши адаптуватися до нових реалій. Вбачається, що заходи, які вживаються державою шляхом

внесення змін у господарське законодавство сприяють процесам такої адаптації та спрямовані на:

по-перше, на спрощення ведення господарської діяльності, започаткування бізнесу в період воєнного (надзвичайного) стану в Україні;

по-друге, на забезпечення функціонування бізнесу, наявності товарів та послуг, що надаються чи виробляються суб'єктами господарювання;

по-третє, на підтримку функціонування економіки в період воєнного (надзвичайного) стану в Україні, визначення правових підстав для забезпечення спрощення умов започаткування бізнесу в цей період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#>
2. Хозяйственное право / под ред. В. К. Мамутова. Киев: Юринком Интер, 2002. 912 с.
3. Мілаш В. С. Господарське право: курс лекцій: у 2 ч. / В. С. Мілаш. Харків: Право, 2008. Ч. 1. 496 с.
4. Кочин В. В. Види господарської діяльності юридичних осіб: проблеми теорії та практики. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 1. С. 139-144.
5. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07.04.2008 № 01-8/211. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_211600-08#Text
6. Пашков В. М. Діяльність суб'єктів господарювання як об'єкт правового регулювання: проблема кваліфікації. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1. С. 124-134.
7. Булгакова І.В. Господарське право України: навч. посіб. Київ: Прецедент, 2006. 346 с.
8. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.
9. Ковалишин О. Р. Корпоративний комплаєнс: правове запозичення через практики суб'єктів господарювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. № 9. С. 69-75.
10. Чаплигін К.М. Державне регулювання суб'єктів господарювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 17. С. 50–52

11. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. Дата оновлення: 16.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>
12. Розвиток бізнес-середовища в Україні: окремі аспекти правового забезпечення: монографія / за ред. О. О. Дмитрик, К. О. Токаревої. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2019. 203 с.
13. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: Проект Закону України від № 6013. Прийнятий за основу 12.01.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6013&conv=9>
14. Задихайло Д. В. Державний механізм макроекономічного впливу як цілісний об'єкт законодавчого забезпечення. *Економічна теорія та право*. 2017. № 4. С. 130-142.
15. Нагребельний В. Правове забезпечення модернізації державного управління та державного регулювання в економічній сфері України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. С. 133-140.
16. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
17. Бабенко К.А. Конституційні основи розвитку економічної системи України. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/211-konstitutsijni-osnovi-rozvitku-ekonomichnoji-sistemi-ukrajini.html>
18. Задихайло Д.В. Питання удосконалення механізму організаційно-господарського впливу держави на сферу господарювання. *Економічна теорія та право*. 2017. № 3. С. 74-84.
19. Устименко В.А., Джабраїлов Р.А. Особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їхніх об'єднань: науково-правова оцінка законопроекту № 6013. *Правничий часопис Донецького національного університету ім. Василя Стуса*. 2021. № 2. С. 85-96.

20. Про введення воєнного стану в Україні: Указу Президента від 24.02. 2022 р. № 64/2022. Дата оновлення: 07.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

21. Дзюбенко О.Л. Ознаки та види відомчих підзаконних актів як результат застосування юридичної техніки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С.18-21.

22. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

23. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. Дата оновлення: 24.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>

23 Раїмов Р.І. Особливості публічного інтересу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 150-153.

24 Берназюк Я. О. Принцип пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 6 (18). С. 197-214.

25 Постанова Верховного Суду від 18.05.2022 р. у справі № 280/988/19 (адміністративне провадження № К/9901/48691/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104360996>.

26 Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. 2-ге вид., доп. та перероб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 908 с.

27 Берназюк Я. Суспільні інтереси та їх вплив на здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. 2023. Вересень. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/5_%20presentation_bernaziuk_public_interests.pdf

28 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): міжнародний документ від 04.11.1950 р. Дата ратифікації: 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

29 Погребняк С.П. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики ЄСПЛ*: збірник наукових статей міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 вересня 2012 р.). НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2012. С. 294-310.

30 Мельник Р. Публічний інтерес у публічному управлінні: вихідні позиції доктринального розуміння і практичного застосування (за законодавством України та Казахстану). *Адміністративне право і процес*. 2022. № 2 (37). С. 5-20.

31 Бойчук Р.П. Державне управління та державне регулювання економічної діяльності в Україні: проблеми правового регулювання. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2 (15). С. 86-96.

32 Правове регулювання та економічні свободи і права : монографія / за ред. М. Савчина. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2020. 224 с.

33 Михасюк І.Р., Косович Б.І. Інструментарій державного регулювання економіки України в часи викликів. *Економічний простір*. 2021. № 172. С. 13-18.

34 Дмитренко Е. Особливості співвідношення публічного і приватного інтересу у фінансовому праві. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 89-95.

35 Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 18.03.2022 р. № 314. Дата оновлення: 02.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>

36 *Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення умов провадження господарської діяльності в період воєнного (надзвичайного)*

стану в Україні: Закон України від 17.07.2024 р. № 3869-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3869-20#Text>

37 Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України 06.09.2005 р. Дата оновлення: 15.11.2024 р. № 2806-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15#Text>

38 Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>

39 Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 р. № 1689-IX. Дата оновлення: 02.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text>

40 Шуліма А. Спрощення умов провадження господарської діяльності в період воєнного (надзвичайного) стану. *Юридична газета*. 2024. 29 липня. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo/sproshchennya-umov-provazhennya-gospodarskoi-diyalnosti-v-period-voennogo-nadzvichaynogo-stanu.html>

41 Петруненко Я. Особливості дерегуляції господарських правовідносин у сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 78. Ч. 1. С. 273-280.